

Keski-Suomen hyvinvointialueen sosiaali- ja terveystalouden monikanavainen palveluverkko

Keski-Suomen liitto kiittää mahdollisuudesta lausua Keski-Suomen hyvinvointialueen palveluverkkosuunnitelmasta ja sen laajasta pohja-aineistosta. Palveluverkon muutosehdotuksilla on merkittävä vaikutus maakunnan elinvoimaan, asukkaiden hyvinvointiin ja osallisuuteen sekä kokonaiskestävyyden periaatteen toteutumiseen. Keski-Suomen liitto tunnistaa palveluverkkotyön perustana olevat talouden, henkilökunnan riittävyyden ja palveluiden kehittämisen perusteet.

Lausuntomme keskittyy palveluiden muodostamaan kokonaisuuteen. Palveluiden tai niiden toimipisteiden yksityiskohtaiseen lausunto-osioon emme ota kantaa. Lausunnosta on päättänyt maakuntahallitus kokouksessaan 22.3.2024.

Sote-palveluilla ja elinvoimalla kohtalonyhteys

Sote-palveluverkko muokkaa alue- ja väestörakennetta yhä keskittävämpään suuntaan. Toisaalta onnistuessaan pidemmällä aikajänteellä uudenlaiset palvelukonseptit (kuten liikkuvat palvelut ja digiklinikka) voivat vaimentaa tätä kehitystä. Sote-palvelujen tarjonta ja palveluverkko vaikuttavat suoraan jokaisen kunnan, seudun ja työnantajan veto- ja pitovoimaan - kohtalonyhteys sote-palveluilla ja elinvoimalla on välitön. Pysyvät vaikutukset kuntarakenteeseen ja kuntien työllisyyteen näkyvät muutamien vuosien kuluessa.

Palveluverkkosuunnitelmasta puuttuu kokonaisnäkemys ja tahtotila yritysten ja yhdistysten panoksesta palveluiden tuotannossa ja kehittämisessä. Kuitenkin muutokset palveluverkossa aiheuttavat suuria vaikutuksia esim. sote-palvelutuottajiin, ammatinharjoittajiin, apteekkeihin ja osallisuutta edistäviin yhdistyksiin.

Keski-Suomen hyvinvointialueen ja palvelutuottajien keskinäinen vuoropuhelu toimii hyvin. Hyvä lähtötilanne auttaa kehittämään myös hankintaprosesseja kohti aitoa kumppanuutta palvelutuottajien kanssa. Nykyisellään käytössä olevat dynaamiset hankinnat eivät mahdollista palvelukokonaisuuksien huomioimista tai palveluiden kehittämistä esim. kotiin tuotavissa palveluissa harvaan asutuilla alueilla. Myös palveluseleiden ja muiden hyvien käytänteiden saumattomasta jatkosta tulee huolehtia muutoksia suunniteltaessa.

Keskustelu palveluverkosta kulminoituu helposti ikääntyneiden palveluihin, mutta elinvoiman näkökulmasta työikäiset ja nuoret tulisi huomioida vahvasti. Esimerkiksi monien maaseutualueilla sijaitsevien yritysten ja julkisten yhteisöjen työterveyspalvelut nojaavat hyvinvointialueen palveluiden saatavuuteen.

Keski-Suomea kuten koko Suomea kohtaa jo lähivuosina työikäisen väestön määrän tuntuva väheneminen. Samaan aikaan tapahtuvan palvelutarpeen kasvun vuoksi kaikkea vähenevää työvoimaa ei voida sitoa heikon tuottavuuden sosiaali- ja terveystalouteen, vaan heitä tarvitaan myös korkeamman tuottavuuden työpaikkoihin. Puhenevan työvoimapulan vuoksi Keski-Suomen hyvinvointialueen tulisi entisestään aktivoitua myös maahanmuuttajien rekrytoinneissa.

Näyttöä digitaalisten ja liikkuvien palveluiden toimivuudesta ennen toimipisteiden sulkemista

Sosiaali- ja terveyspalveluiden osittainen digitalisoituminen on verrattavissa pankkipalveluiden tai verohallinnon palveluiden digitalisoitumiseen. Koska sosiaali- ja terveydenhuolto on sivistyksen ja turvallisuuden ohella merkittävin hyvinvointiyhteiskunnan perustuslakiin nojaava palvelu, muutosten toteuttaminen vaatii erityistä huolellisuutta. Muutokset toimipisteverkossa on suunniteltava ja aikataulutettava niin, että uusien palveluiden käyttöönotto on turvallisesti toteutettu sekä henkilöstön osaamisen että asiakkaiden arjen kannalta. Tilanteen niin vaatiessa hyvinvointialueella on oltava valmius ripeisiin korjaustoimenpiteisiin.

Digitaaliset palvelut ovat tähän mennessä olleet pistemäisiä, tietyn sairauden tai potilasryhmän käyttöön suunniteltuja. Palvelujen digimurroksessa tarvitaan kuitenkin ratkaisuja, jotka kattavat koko hoiva/palvelupolun. Suunnitelmassa on tunnistettu asiakasryhmiä, joille sähköisten palveluiden käyttäminen on hankalaa. Samalla osalle asiakasryhmiä sähköiset palvelut ovat sujuvuutensa ja joustavuutensa vuoksi hyvin mieleisiä. Kun sähköisiä palveluita kehitetään, on varmistettava, että palvelut ovat aina helppokäyttöisiä.

Avosairaanhoidon käyntejä on eniten yli 60 v. ikäryhmässä. Kun avosairaanhoitoa siirretään etä- ja digipalveluihin, on pidettävä huoli siitä, että tämä suurin käyttäjäryhmä pystyy palveluita käyttämään. Myös muut riskialttiit väestöryhmät on otettava erityisesti huomioon palveluita suunnitellessa.

Uusia palvelumuotoja on tarkoituksena tarjota heille, jotka niitä haluavat ja pystyvät käyttämään, jolloin fyysistä palvelua vapautuu sitä tarvitseville. Digitaaliset palvelut eivät välttämättä vähennä fyysistä palvelua, jos tarkoitus on vapauttaa aikaa heille, jotka sitä tarvitsevat.

Kiirevastaanotot ja osastotoiminta

Iltaisin ja viikonloppuisin toimivien kiirevastaanottojen keskittäminen kolmeen toimipisteeseen voi tuottaa paremman palvelun, jos ne saadaan toimimaan kunnolla ja suunnitellusti (laaja aukiolo, riittävä henkilöstö, laboratorio- ja kuvantamispalvelut). Keskittäminen kuitenkin tarkoittaa myös merkittävää matka-ajan pidentymistä osalle asiakkaista. Lisäksi muutoksissa on huomioitava vapaa-ajan asukkaiden ja matkailijoiden määrät, esimerkkeinä Luhanka kesäaikaan ja Himos ympäri vuoden. Kaikkiaan on mahdollista, että kiirevastaanottojen keskittäminen johtaa vakavaan uhkaan maakunnan asukkaiden yhdenvertaisuuden toteutumisessa.

Myös alueellisen osastotoiminnan erikoistuminen voi tuottaa laadukkaampia palveluja, jos kukin toimipiste pystyy kokoamaan osaajia ja kehittämään aktiivisesti palvelu/hoitopolkuja.

Kiirevastaanottoihin ja Sairaala Novan toimintaan kytkeytyvän osastotoiminnan osalta on aiemmin suunniteltu uusia kotisairaalasatelliitteja sote-asemien osastoille, jotka oltaisiin nyt lakkauttamassa. Huolena on, miten kotisairaalapalveluiden laajentaminen onnistuu ilman ns. satelliittipaikkoja.

Ympärivuorokautisen palveluasumisen paikkoja tulisi lisätä

Keski-Suomen väestökehitys on erittäin haastava sote-palveluverkolle. Jyväskylän seutua ja Äänekoskea lukuun ottamatta yli 74-vuotiaiden osuuden väestöstä ennustetaan olevan 27–32 % vuonna 2040. Pieniä väestöään menettäviä kuntia on paljon. Samaan aikaan korkeaan ikään ehtineiden määrän iso kasvu painottuu Jyväskylän seudulle, jossa jo lähtötilanteessa palvelutarjonta on riittämätön.

Kun muistisairaiden määrä kasvaa tiedossa olevaa tahtia, hyvinvointialueen suunnitelma jatkaa nykyisellä ympärivuorokautisen palveluasumisen paikkojen määrällä ei tule riittämään. Suuressa osassa maakuntaa harva asutus ja pitkät välimatkat tuovat esteen kotiin tuotavien palveluiden

todelliselle lisäämiselle. Suunniteltu yhteisöllinen asuminen tuo vain pienen helpotuksen palveluasumisen tarpeeseen.

Talous hallintaan

Jos Keski-Suomen hyvinvointialue ei saa talouttaan lähivuosina hallintaan, uhkana on itsenäisen Keski-Suomen maakunnan menettäminen hyvinvointialue- ja maakuntajakolain (614/2021) säädösten mukaisesti. Taloushaasteiden ratkaisuun tarvitaan paitsi hyvinvointialueen omia toimia myös kansallista keskustelua hyvinvointiyhteiskunnan kantokyvystä suhteessa palvelutarjontaan.

Suunniteltujen toimenpiteiden riittävyttä ja oikeasuhtaisuutta jo yli 100 miljoonaan euroon kohonneeseen alijäämään ei ole arvioitu. Kokonaissäätöpotentiaaliksi esitetään 17 miljoonaa euroa. Myöskään hyvinvointialueen aiemmin päättämien tuottavuus- ja säästöohjelmien etenemisestä ei ole esitetty tuloksia eikä vaikutusarvioita suhteessa palveluverkkovaihtoehtoihin. Ilmeinen parannus tapahtuu, jos hyvinvointialue palveluiden ja toiminnan kehittämisen avulla pystyy irrottautumaan kalliin vuokrahenkilöstön käytöstä.

Toiminnan kehittäminen ei tapahdu ilman resursseja, vaan tarvitsee satsauksia, suunnittelua ja pitkäjänteistä työtä toteutuakseen. Suunnitelmassa esitetyt arviot vaikuttavat muutosten suuruuteen nähdessä vaatimattomilta.

Osaava ja hyvinvoiva henkilöstö ratkaisee muutosten onnistumisen

Työvoimahaasteet ovat suunnitelman yhtenä reunaehtona. Samaan aikaan muutoksissa onnistuminen edellyttää henkilökunnan erinomaista sitoutumista ja monipuolista osaamisen kehittämistä. Aineistosta ei käy ilmi, kuinka henkilöstö on ollut suunnittelussa mukana, miten johtamista kehitetään tai työhyvinvoinnista huolehditaan muutosten keskellä.

Vähälle huomiolle suunnitelmassa jää erittäin tärkeä osaajakeskittymä Jämsässä. Keski-Suomen hyvinvointialue on saamassa liikkeenluovutuksella lähes 300 hoivatyön ammattiosaajaa. Heistä ei Keski-Suomella ole varaa menettää yhtäkään tilanteessa, jossa sote-henkilöstöstä käydään valtakunnallista kilpailua.

Erityisesti maaseudulla, osin myös kaupungeissa työmatka osalla työntekijöistä pidentyy. Vaikeutuuko henkilöstön saatavuus entisestään, kun kustannukset ja matka-aika kasvavat? Vastuullinen työntekijä ja työnantaja pohtii myös työmatkojensa ilmastopäästöjen kohoamista. Toisaalta etätyö parantaa mahdollisuuksia tehdä työtä asuinpaikasta riippumatta, mikä voi olla työvoimaa houkutteleva tekijä.

Uudenlaisiin palveluihin tarvitaan uutta osaamista ja koulutusta: etä-, digi- ja liikkuvat palvelut eivät synny itsestään. Tämä on huomioitava myös alan koulutuksessa. Digivastaanotto soveltuu vain ammattilaisille, joilla on riittävän pitkä kokemus asiakastyöstä ja taito arvioida asiakkaan tilaa vähemmän tiedon varassa. Pohdittava on myös sitä, mitkä ovat mihinkin ammatteihin sopivia työnkuvia – tarvitseeko lääkärin tai hoitajan olla hoitotyön lisäksi digiekspertti tai sihteeri, vai voidaananko hyödyntää toisen henkilön ammattitaitoa? Henkilöstön osaaminen voi kehittyä, jos isommassa yksikössä aikaa jää kehittämistyöhön ja on mahdollisuus oppia kokeneemmilta.

Sotealan henkilöstön riittävyyden, osaajatarpeiden ja rekrytointien tueksi on tehtävä vahvempaa kehitys- ja yhteistyötä oppilaitosten kanssa. Tästä on meneillään hyviä yhteistyöavauksia, joita voidaan laajentaa ja syventää. Kehittämistyötä voidaan tukea esimerkiksi ESR+ -rahoituksella.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on saumatonta yhteistyötä

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työssä on erityisen tärkeää pitää huoli yhteistyöstä muiden toimijoiden kanssa – tämä on tuotava esille niin hallinnossa kuin palvelutuotannonkin puolella niin,

että alueiden sotetyöntekijät tietävät, miten ja millä tavoin he voivat tehdä yhteistyötä esim. kuntien ja järjestöjen kanssa.

Hyvinvointialueen on tunnistettava oma roolinsa ei pelkästään hoito-organisaationa, vaan myös yleisenä asukkaiden hyvinvointia edistävänä tahona. Kaikkea ei kuitenkaan tarvitse tehdä itse, vaan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Hyvänä suuntauksena on esimerkiksi kehitteillä oleva palvelutarjotin ja hyvinvointilähete. Yhteistyömuotojen kehittämisen suhteen on pidettävä huoli siitä, että työ etenee yhdessä, ei niin, että hyvinvointialue sanelee, mitä se odottaa muiden toimijoiden tekevän.

Hyvinvointialueen TKKI-ohjelman yhtenä tavoitteena on Keski-Suomen terveyden edistämisen malli - miten tämä näkyy tulevaisuuden palveluverkossa? Keski-Suomessa on erittäin vahvaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja kehittämisen osaamista. Yksinomaan Jyväskylän ammattikorkeakoulun hyvinvointiyksikön vuosittainen TKI-toiminnan volyyymi on yhdeksän miljoonaa euroa. Kehittämisen kärkinä ovat monialainen kuntoutus ja liikunta sekä hyvinvointi. Jyväskylän yliopistolla ja hyvinvointialueella useita yhteisprofessoreja ja myös Gradialla vahvaa alan osaamista. Kehittämistyössä ja palveluverkkouudistuksessa on rakennettava vahva perusta TKI-toiminnoille. Digitiekartta on hyvä, mutta palvelurakenteen ja toimintamallien uudistamiseksi on tehtävä selkeä pidemmän tähtäimen ohjelma.

Panostaminen asukkaiden terveyden edistämiseen ja sairauksien ennaltaehkäisyyn tuo pitkällä aikavälillä säästöjä, mutta tässä suunnitelmassa toimenpiteitä on varsin vähän. Perhekeskusten ja ikääntyneiden päiväkeskusten suunnitelmat ovat hyviä esimerkkejä moniammatillisista, toimijoita yhteen kokoavista, matalan kynnyksen hyvinvointi- ja terveystalouksista. Näiden keskusten toimintaan tulee panostaa, ja samalla selkeyttää hyvinvointialueen ja kunnan rooleja niiden toteuttamisessa.

Pulmana julkisen liikenteen ja laajakaistayhteyksien puutteet

Palveluverkon muutoksissa nojataan digitalisaation ohella myös julkisen liikenteen ml. taksit saatavuuteen. Keski-Suomen julkinen liikenne on Jyväskylän MAL-sopimusaluetta lukuun ottamatta puutteellista eikä vastaa asukkaiden tarpeeseen nykyiselläänkään. Taksien saatavuus maaseudulla on heikentynyt taksiuudistuksen jälkeen ja Kela-taksien saatavuudesta ja toimivuudesta saadaan viikoittain huonoja uutisia.

Laajakaistayhteyksien saatavuus harvaan asutulla alueella Keski-Suomessa on edelleen heikkoa eikä nopeaa kohennusta ole näköpiirissä. Liikenne- ja viestintäministeriö suunnittelee laajakaistainvestointien tukemista jatkossakin, mutta kuntien vakava taloustilanne saattaa tulla esteeksi.

Kauempana olevat palvelut ja työpaikat lisäävät päästöjä, kun pääasiallinen kulkumuoto on henkilöauto. Hyvinvointialue voi kuitenkin omilla hankinnoillaan kannustaa paikallisia toimijoita siirtymään biokaasu- tai sähkökulkuneuvoihin.

Ilmasto- ja luontovaikutukset esille

Palveluiden tuottamistapojen monimuotoistuminen on monella tavalla resurssiviisasta ja maakunnan hiilineutraaliustavoitteen mukaista.

Ilmaston muuttuminen muuttaa elinolojamme pysyvästi. Keski-Suomessakin on tarpeen ennakoita, minkälaisia muutoksia tulee esimerkiksi esiintyviin tauteihin, miten muuttuvat olosuhteet vaikuttavat kiinteistöihin tai miten varaudutaan sään ääri-ilmiöihin. On viisasta ennakoita, miten tukalat hellejaksot tai talven liukkaus vaikuttavat vaikkapa vanhusten hoivatiloihin tai kotipalveluihin. Mitä investointeja on tehtävä, jotta hellesulkuja ei tarvitsisi tehdä? Tarjolla on asiantuntija-apua ja rahoitusta ilmastonmuutokseen sopeutumisessa.

Tilaratkaisuilla on merkittäviä ympäristövaikutuksia. Tavoite lisätä tilojen yhteiskäyttöä ja vähentää vajaakäyttöä on oikeansuuntainen. Uusien rakennusten vaihtoehtona on hyvä myös aina selvittää, löytyykö alueelta tiloja, jotka kohtuullisin muutoksin voisi muuttaa uuteen tarkoitukseen. Palveluverkkoselvityksen laajuus huomioiden vaarana on, että kutakin palvelutyyppiä kehitetään erikseen ja tilojen synergiat jäävät hyödyntämättä.

Kun toimitilaverkko on päätetty, on oikea hetki tarttua energiatehokkuustyöhön. Toimitilojen nykyaikaisuus, energiatehokkuus ja uusiutuvan energian käyttö on syytä varmistaa, jotta tilojen käytön kustannukset sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä vähenevät. Kiinteistöjen energiaratkaisuilla hyvinvointialue voi sekä tehdä kustannussäästöjä että näyttää vastuullisuusesimerkkiä.

Palveluverkkoa ja tiloja suunniteltaessa on tärkeää ottaa huomioon lähivihreän ja luonnon merkitys ihmisten terveydelle ja hyvinvoinnille. Mielikin paranee, kun palveluiden ympärillä on helppokulkuiset ulkoilumahdollisuudet ja mukavat maisemat.

Ympäristövaikutuksissa on huomioitu lähinnä asukkaiden ja henkilökunnan liikkumisen päästöjä. Myöhemmin tarkentuvassa arvioinnissa on hyvä huomioida materiaalivirtojen ja -valintojen merkitys sekä lukuisat kiertotalouden mahdollisuudet. Maakunnan suurimpana toimijana hyvinvointialue vaikuttaa merkittävästi myös kestäväen kehityksen toteutumiseen.

Lausunnon valmistelijat:

aluekehitysasiantuntija Suvi Bayr
maakuntajohtaja Pekka Hokkanen
aluekehitysasiantuntija Enni Huotari
aluekehitysasiantuntija Heidi Kervinen
aluekehitysasiantuntija Kirsi Mukkala
aluekehitysjohtaja Pirjo Peräaho
kehittämispäällikkö Kari Pirinen